

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

У № 4/2015 «Вісника Конституційного Суду України» було надруковано статтю професора В. Колісника «Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу», якою започатковано дискусію з приводу подій, що відбувалися у правовій системі України протягом 2010–2014 років.

Пропоновані у цьому номері дослідження О. Бориславської та С. Різника відображають альтернативний підхід до розуміння сутності та природи процесів, що мали місце в Україні у зазначений період.

Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України

О. Бориславська

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу правомірності відновлення дії окремих положень Конституції України у 2014 році на основі дослідження співвідношення принципів верховенства права та верховенства конституції. Зроблено висновок, що за умов еволюційного конституційного розвитку верховенство конституції є одним із засобів забезпечення верховенства права. Поряд із цим обґрунтовано пріоритет верховенства права у тих випадках, коли верховенство конституції захищає свавільну владу, передбачені конституцією засоби боротьби із державним свавіллям вичерпані і політична нація вдається до свого права на опір. В результаті зроблено висновок про правомірність відновлення дії Конституції України у 2014 році.

Ключові слова: верховенство права, верховенство конституції, відновлення дії Конституції України, конституціоналізм.

Питання легітимності конституції та правомірності внесення до неї змін. Відновлення у 2014 році дії окремих положень Конституції України, а *de facto* повернення до Конституції України в редакції 2004 року (зі змінами, внесеними у 2011 та 2013 роках) шляхом прийняття Верховною Радою України Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» (далі — Закон № 742–VII), викликало хвилю дискусій, які продовжуються дотепер. Це цілком закономірно, адже фактична її зміна відбулася у спосіб, прямо не передбачений ні самою Конституцією, ні жодним іншим правовим актом. Поряд із цим чинний

Основний Закон легітимований українським суспільством¹, що для конституції є однією з ключових властивостей та водночас одним із важливих індикаторів правомірності процедур, що лежать в основі її ухвалення/зміни.

Зауважимо, що легітимність конституції та правомірність її ухвалення чи зміни — взаємопов'язані, однак не тотожні поняття. Легітимність є властивістю конституції, що передбачає її загальне визнання суспільством та охоплює два взаємопов'язаних елементи: змістовий і процедурний. Сутність першого полягає в тому, що текст конституції має відповідати праву (втілювати ідеї права: свободи, рівності, справедливості тощо), а також відображати волю народу (політичної нації), що є джерелом установчої влади. Проте легітимність Основного Закону забезпечується також дотриманням передбаченої ним же процедури зміни або такого порядку прийняття нової конституції, який гарантує реалізацію установчої влади народу (процедурний елемент). У кінцевому результаті поєднання змістового та процедурного елементів покликане забезпечити беззаперечне визнання конституції суспільством, на якому ґрунтується її авторитет та готовність суспільства до втілення у життя її засад та приписів.

Що ж стосується правомірності ухвалення чи зміни конституції, то вона характеризує сам процес з точки зору його відповідності праву (його ідеям). Правомірність ухвалення/зміни конституції є умовою її легітимності. В нормальних умовах функціонування конституційної держави, дотримання передбаченої конституцією процедури внесення до неї змін водночас є гарантією правомірності та легітимності основного закону. Однак в умовах значного відхилення від конституційних засад правління, боротьби з узурпацією влади, державним свавіллям, правомірність прийняття/зміни конституції не завжди можна «вписати» в рамки передбаченої самою конституцією процедури.

Проблема відновлення чинності окремих положень Конституції України, правомірності та легітимності Основного Закону розглядається під різними кутами, зокрема з позицій права народу на опір, постреволюційної легітимації, політичної доцільності тощо. На наш погляд, з конституційно-правової точки зору відповідь на це непросте питання криється у співвідношенні двох принципів, які мають важливе значення в доктрині і практиці конституціоналізму — верховенства права та верховенства конституції.

У теорії конституційного права України представлені різні думки щодо сутності згаданих принципів та їхнього співвідношення. Цим питанням присвячено низку праць українських вчених-конституціоналістів, зокрема Ю. Барабаша, С. Головатого, М. Козюбри, А. Крусян, М. Савчина, А. Селіванова, С. Серьогіна, П. Стецюка, В. Федоренка, С. Шевчука та інших. У конституційно-правовій теорії досліджуються, розглядаються, прогнозуються різні варіанти співвідношення цих засад. Проте конституційно-правова практика дає і свої відповіді на це надскладне питання.

Верховенство права та верховенство конституції: питання співвідношення крізь призму їхньої природи. Розумінню змісту та співвідношення принципів верховенства конституції і верховенства права допоможе аналіз їх похо-

¹ Політична більшість не ставить його під сумнів: на основі Конституції України після відновлення дії окремих положень у 2014 році було проведено президентські та парламентські вибори, явка виборців на яких становила понад 60 % та понад 52 % відповідно.

дження. Спільним для обох принципів є їх беззаперечний зв'язок із конституціоналізмом, щоправда, первинно вони були пов'язані із різними його моделями — англійською та американською.

Англійська модель поняття конституціоналізм та верховенство права ототожнює, розуміючи під ними «юридичне обмеження держави та повну протилежність свавільному правлінню»¹. Англійська доктрина верховенства права, яка виходить із того, що право не обмежується законом, заснована на давніх традиціях обмеження влади монарха. Вони були об'єктивовані ще у Великій хартії вольностей 1215 року, а далі — у низці інших політико-правових документів, законах, конституційних звичаях, прецедентному праві. Невід'ємною складовою англійської доктрини верховенства права є природне право народу на опір свавільній (тиранічній) владі, що було передбачено одним із положень Хартії.

У його класичному розумінні, запропонованому англійським конституціоналістом А. Дайсі, верховенство права охоплює три складові. По-перше, воно заперечує свавілля влади, свавільні чи дискреційні повноваження щодо здійснення примусу через заборону покарання або притягнення до юридичної відповідальності особи, крім випадків порушення нею закону, і прийняття відповідного рішення судом. По-друге, верховенство права передбачає рівність усіх перед законом, відсутність будь-яких привілеїв чи імунітетів у державних посадовців; за дії, вчинені при виконанні службових обов'язків, вони мають притягуватися до відповідальності у загальному порядку у звичайних судах. По-третє, верховенство права є результатом усієї сукупності «судових рішень, що визначають права приватних осіб в окремих справах, які розглядали суди»².

У сучасному розумінні верховенство права в його англійському варіанті передбачає обмеження державної влади на користь свободи людини та її прав і ґрунтується на потужних інтерпретаційних та правотворчих повноваженнях судів, якими такі правомірні обмеження встановлюються. Тут відсутня писана конституція, а саме верховенство права існує, як влучно висловився Б. Таманага, «завдяки поширеній і незаперечній переконаності у верховенстві права, у непорушності певних фундаментальних обмежень, накладених правом на державну владу, а не через функціонування конкретних правових механізмів»³.

Ідея «панування закону, а не людини» була перенесена з Англії до Америки, де вона втілилась у доктрині «формальної законності». Тому американська модель конституціоналізму може бути коротко охарактеризована концептом «верховенства та стабільності писаної конституції задля гарантування індивідуальної свободи». Саме у США вперше було запроваджено верховенство конституції як основного закону.

Проте згодом стало очевидно, що розуміння верховенства права виключно як панування писаного закону — досить небезпечне явище. Як зауважив Дж. Рац, «недемократична правова система, що ґрунтується на запереченні прав людини,

¹ *McIlwain Charles Howard*. Constitutionalism Ancient and Modern. — Ithaca, New York: Cornell University Press, 1940. — P. 21.

² *Dicey A. V.* Introduction to the Study of the Law of the Constitution — Indianapolis: Liberty Classics, 1982. — P. 102, 114.

³ *Браян Таманага*. Верховенство права. Історія. Політика. Теорія / Браян Таманага ; пер. з англ. А. Іщенко. — К. : Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2007. — С. 68–69.

на масовій бідності, расовій сегрегації, сексуальній нерівності і расових переслідуваннях, може, в принципі, узгоджуватися з вимогами верховенства права (у формальному значенні. — О. Б.) краще, ніж будь-яка із правових систем найосвіченіших західних демократій... це буде набагато гірша правова система, але вона перевершуватиме інші в одному: у своїй відповідності принципу верховенства права»¹.

Сучасній доктрині американського конституціоналізму притаманні принципи верховенства конституції та верховенства права у його матеріальному значенні. Під останнім, зокрема, розуміють «не верховенство закону, а доктрину щодо того, яким закон має бути, — набір стандартів, яким мають відповідати закони. Тільки те, що тиран свої свавільні накази називає “правом”, не робить їх таким. Питання полягає в тому, чи такі правила є загальними, відомими і зрозумілими, а також чи вони є передбачуваними (розрахованими на застосування у майбутньому) і чи застосовуються на основі рівності»². Сама конституція у такому разі тлумачиться виходячи з *ідей права* та крізь їхню призму.

Що ж стосується європейської моделі конституціоналізму, то їй притаманне існування писаної конституції, наділеної такими властивостями, як верховенство та стабільність, а також верховенство права, що представлено двома традиціями (власне верховенство права та правова держава). Виходячи з усталених тут правових традицій верховенства конституції тлумачать з урахуванням її природи, а особливо — при вирішенні конституційно-правових проблем, які виникають на практиці. Тут важливо з'ясувати не тільки формальні ознаки верховенства конституції, порядок її зміни, що, без сумніву, має надзвичайно важливе значення, а й природу первинності цього акта. Адже конституція має верховенство не априорі, а у зв'язку з її установчою природою.

Сформульована Е.-Ж. Сійесом в часи Великої Французької революції концепція установчої влади і сьогодні залишається актуальною та зберігає значний теоретичний і практичний потенціал. Згідно з нею вищим проявом суверенітету є установча влада, яка належить народу та є первинною стосовно всіх інших влад (законодавчої, виконавчої і судової). Саме тому органи державної влади зв'язані нормами конституції, яка має вищу юридичну силу завдяки своїй установчій природі. Цією природою пояснюється і така риса конституції, як підвищена стабільність: оскільки це акт установчої влади, то порядок внесення змін до нього значно складніший порівняно зі звичайним законодавчим процесом, а інколи вимагає безпосереднього волевиявлення народу як суб'єкта первинної влади.

Таким чином, метою прийняття конституції є реалізація влади народу, а також встановлення конституційних меж діяльності держави, її органів та посадових осіб, вихід за які неминуче призведе до зазіхання на сферу свободи людини, її основоположні права і трактуватиметься як державне свавілля. Тому верховенство конституції покликане гарантувати та забезпечувати ті принципи взаємовідносин людини, народу (суспільства) та держави, які встановлені у конституції.

¹ *Josef Raz*. The Rule of Law and its Virtue. — Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1979. — P. 212–214.

² *James McClellan*. Liberty, Order, and Justice: An Introduction to the Constitutional Principles of American Government. (3rd ed.). — Indianapolis: Liberty Fund, 2000. — P. 347–354.

Що стосується верховенства права у його континентально-європейському розумінні, то тут присутні дві традиції, які відображені у формальних (обмеженість держави законом) та матеріальних (обмеженість держави не тільки законом) інтерпретаціях цього принципу. Спроба їхнього узагальнення та певної уніфікації зроблена Венеціанською Комісією Ради Європи. У її звіті сказано, що верховенство права є основоположною цінністю, яка охоплює сукупність таких формальних та матеріальних ознак, які передбачають консенсус верховенства права і правової держави: 1) законність (що включає прозорий, підзвітний і демократичний процес прийняття законів); 2) правова визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя (яке здійснюється незалежними і неупередженими судами, у тому числі судовий перегляд адміністративних актів); 5) дотримання прав людини; 6) недискримінація і рівність перед законом¹.

Отже, права людини і заборона свавілля — важливі складові верховенства права поряд із законністю та іншими формальними та матеріальними складовими. А коли таке свавілля стає реальністю за чинної конституції, це свідчить не тільки про порушення державою так званого суспільного договору, тих принципів взаємовідносин людини, суспільства і держави, які були у ній відображені, а й верховенства права. При цьому верховенство конституції у поєднанні з її стабільністю ніби консервують такий стан.

Таким чином, верховенство конституції — це її властивість, що має на меті надати відображенням у ній нормам та принципам основоположного і стабільного характеру порівняно з іншими правовими актами. В умовах конституційної держави — держави, яка за допомогою конституційних засобів реально обмежена правами і свободами людини і громадянина, — верховенство Основного Закону сприяє стабільності функціонування такої конституційної системи, а через виконання обмежувальної функції стосовно держави — також і верховенству права. Водночас у випадках значного відхилення від конституційних засад правління, узурпації влади чи державного свавілля конституція не виконує цієї місії, утворений на її основі правопорядок суперечить праву, а тому народ може скористатися своїм природним правом на опір.

Право на опір. Право на опір гнобленню (право на повстання) — складова доктрини конституціоналізму, що супроводжує його протягом усієї історії існування. Політична теорія досліджує право на опір, починаючи з перших згадок про його існування в античні часи. Своєрідні тлумачення цього права притаманні різним суспільствам періоду Середньовіччя, а в епоху Просвітництва, коли це право вперше з'явилось у політико-правових документах, спостерігаємо піднесення його ролі. Проте загальне визнання права на опір міжнародним співтовариством відбулося у ХХ столітті, що відобразилося у його включенні до міжнародно-правових актів. Так, у преамбулі Загальної декларації прав людини 1948 року згадується про можливість «вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення».

¹ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011), CDL-AD(2011)003rev (article 41) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)

У сучасному трактуванні право народу на опір розглядається як природне право (складова верховенства права), конституційне право (закріплене у низці конституцій сучасних держав) та право народу, відображене в міжнародно-правових актах¹. Його походження пов'язане із природним правом особи захищати себе від насильства будь-якими засобами. Чи не найяскравіше природний характер права на опір (повстання) розкритий у Декларації незалежності США 1776 року (право на повстання випливає з природних прав, а у випадку загрози необмеженого деспотизму — це обов'язок народу), а також у статті 33 французької Декларації прав людини і громадянина 1789 року² (право на опір — одне із природних прав людини).

Відповідно до доктрини конституціоналізму державна влада має бути зв'язана певними обмеженнями, що покликані гарантувати її правомірну діяльність згідно з конституційними принципами. Та у разі, якщо передбачені конституцією обмеження не спрацьовують, залишається крайній захід — народ як суверен, як джерело влади може вдатися до опору, повстання з метою відновлення конституційного правопорядку. Такі дії повинні бути пропорційними. Власне цим опір (повстання), за твердженням німецького філософа права А. Кауфмана, відрізняється від революції, яка завжди спрямована на повну заміну конституційного ладу новим³.

Право народу на опір є крайнім заходом, а тому вважається застосованим легітимно лише у виняткових випадках. Підставами для його реалізації є ситуації так званого значного правового відчуження, коли закон чи практика його застосування кардинально і систематично відрізняються від волі більшості суспільства⁴. Право народу на опір слід відрізнити від різноманітних державних переворотів, під час яких активні дії (власне опір) вчиняють особи, що самі є частиною державного механізму⁵.

Критерії правомірності та допустимості реалізації права на опір впливають із його ознак, які на основі аналізу емпіричного матеріалу виокремили у своєму дослідженні професори Чиказького університету. До них віднесено такі: по-перше, метою реалізації права на опір є перебудова існуючого режиму чи відновлення конституційного правопорядку; по-друге, передумовою реалізації права на опір є високий поріг зловживань влади, який вчені назвали неприйнятним і який фактично унеможливує застосування інших законних засобів боротьби; по-третє, при

¹ *Погребняк С. П.* Сопротивление угнетению. Восстание. Революция (теоретико-правовой анализ в свете доктрины прав человека) / С. П. Погребняк, Е. А. Уварова // Право і громадянське суспільство. — 2013. — № 2. — С. 4–61.

² Там само. — С. 24–25.

³ *Arthur Kaufmann.* Small Scale Right to Resist // 21 NEW ENG. L. REV. 571, 574 (1985–86).

⁴ *Tom Ginsburg, Daniel Lansberg-Rodriguez, Mila Versteeg.* When to Overthrow Your Government: the Right to Resist in the World's Constitutions // The Law School the University of Chicago, Public Law and Legal Theory Working Paper No. 406, November 2012. — P. 1191–1192.

⁵ *Погребняк С. П.* Сопротивление угнетению. Восстание. Революция (теоретико-правовой анализ в свете доктрины прав человека) / С. П. Погребняк, Е. А. Уварова // Право і громадянське суспільство. — 2013. — № 2. — С. 4–61.

реалізації права на опір має бути сформульована альтернативна програма розвитку суспільства (цим опір відрізняється від протестів)¹.

Проаналізуємо події, що передували прийняттю 21 лютого 2014 року Закону № 742–VII про відновлення дії окремих положень Конституції України, з погляду згаданих підстав та ознак реалізації права народу на опір. Відмова глави держави від підписання Угоди про асоціацію з ЄС (при законодавчо закріпленому зовнішньополітичному курсі на євроінтеграцію) стала причиною мирного протесту українських громадян, який, однак, ще не може розглядатися як опір чи повстання. Проте подальші події, зокрема силові дії правоохоронних органів щодо мирних протестувальників (із явним порушенням не тільки принципів права, людської гідності, а й норм чинних законів), а також ухвалення 16 січня 2014 року пакету антиправових законів, що суттєво обмежували конституційні права людини і громадянина, є ознаками «значного правового відчуження», що виникло внаслідок формування системи правління з надмірною концентрацією влади в руках глави держави. А таке, як зазначалося вище, є підставою для реалізації права на опір як крайнього заходу.

Мета, яку ставили перед собою протестувальники, полягала не тільки у відставці президента й уряду, а й у формуванні нової системи публічної влади, яка мала бути забезпеченою від узурпації та позбавленою корупції. Такі дещо ідеалізовані цілі, тим не менше, були сформульовані у вигляді кількох вимог до влади, у тому числі — відновлення конституційного правопорядку, передбаченого Конституцією України в редакції 2004 року. Застосуванню насильства з боку протестуючих передували силові дії з боку правоохоронних органів, крім того, загальна ситуація у державі до Революції Гідності характеризувалася неодноразовими грубими прикладами свавільних дій правоохоронців щодо громадян, тотальною недовірою до них з боку суспільства, зневірою у судовій владі і системі державної влади загалом. Усе це свідчить про досягнення того «високого порогу зловживань» влади, який є неприйнятним, а тому є передумовою реалізації народом права на опір. І нарешті, протестувальники пропонували «альтернативну програму розвитку суспільства», яка полягала у побудові демократичної держави із захищеними правами та свободами людини і громадянина, поверненні до євроінтеграційного курсу із впровадженням європейських стандартів суспільного та державного розвитку.

Таким чином, викладене дає підстави кваліфікувати події 21 листопада 2013 року — лютого 2014 року (Революція Гідності) з урахуванням їхніх причин, передумов, змісту і спрямованості як реалізацію Українським народом права на опір свавільній владі.

Вирішення питання про співвідношення верховенства права і верховенства Конституції в сучасній Україні. У науці конституційного права України верховенство конституції, зазвичай, розглядається як елемент верховенства права. На думку С. Головатого, принцип ієрархії юридичних норм, зміст якого полягає в тому, що Конституція України наділена найвищою юридичною силою, є

¹ Tom Ginsburg, Daniel Lansberg-Rodriguez, Mila Versteeg. When to Overthrow Your Government: the Right to Resist in the World's Constitutions // The Law School the University of Chicago, Public Law and Legal Theory Working Paper no. 406, November 2012. — P. 1191–1195.

елементом інтегрального принципу верховенства права¹. Професор М. Козюбра вважає, що протиставляти верховенство права та верховенство конституції було б помилкою. На його погляд, верховенство конституції є однією з вирішальних складових верховенства права, оскільки:

Конституція України зорієнтована на невід'ємні, невідчужувані права людини як правове першоджерело;

Конституція України є правовою за змістом, оскільки закріплений у розділі II Конституції каталог прав і свобод людини відповідає сучасним міжнародним стандартам;

діяльність держави в цілому та її органів, включаючи законодавчий, повинна мати правовий характер, оскільки у частині другій статті 3 Конституції України передбачено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення є головним обов'язком держави;

у частині третьій статті 22 Конституції України встановлена пряма заборона антиправового закону: «При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод»;

правова спрямованість Конституції України виявляється також у тому, що вона містить спеціальну заборону правопорушуючого закону навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (частина друга статті 64);

Конституція України передбачає механізми, які унеможливають зниження її правового рівня (стаття 157 встановлює, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина);

стаття 159 передбачає, що законопроект про внесення змін до Конституції розглядається Верховною Радою України лише за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статті 157)².

Ці аргументи не залишають сумнівів у тому, що за умов еволюційного конституційного розвитку, коли втілені в тексті конституції принципи права (або хоча б їхня більшість) реалізуються на практиці, в результаті чого фактичний конституційний лад відповідає його задекларованим у конституції головним параметрам та є правовим. Така риса Основного Закону, як юридичне верховенство, сприяє реалізації верховенства права та є його елементом. Водночас практика показує, що іноді при реалізації конституції закладені в ній ідеї деформуються, призводячи до протилежного ефекту: замість демократії отримуємо авторитарний режим, замість конституційної держави із захищеними правами та свободами людини — державне свавілля тощо. Чи не складається у таких випадках ситуація, що верховенство конституції захищає не первинні ідеї права, не ті принципи взаємовідносин людини, суспільства і держави, що були у ній закладені, а той режим, який фактично склався в результаті мутацій при її реалізації? Як видається, у таких випадках доводиться робити вибір між верховенством конституції та верховен-

¹ Головатий С. Тріада європейських цінностей — верховенство права, демократія, права людини — як основа українського конституційного ладу / С. П. Головатий // Право України. — 2011. — № 5. — С. 159–174.

² Козюбра М. І. Верховенство права і Україна / М. І. Козюбра // Право України. — 2012. — № 1–2. — С. 30–63.

ством права. Адже «мета верховенства права — це не просто формальне забезпечення порядку, передбаченого законами та іншими нормативними актами, встановленими державою, а утвердження такого правопорядку, який обмежує абсолютизм державної, передусім виконавчої, влади, ставить її під контроль суспільства, створюючи для цього відповідні правові механізми»¹.

Саме така ситуація, на наш погляд, склалася в результаті Революції Гідності 2013–2014 років. Важко не погодитись із професором В. Колісником, що «протягом усього періоду української незалежності (й особливо після ухвалення нової Конституції) українські посадовці (у тому числі глави держави, парламентарі й урядовці) неодноразово ухвалювали рішення та здійснювали юридично значущі дії, порушуючи при цьому конституційні вимоги та виходячи за межі власних повноважень. Але якщо спочатку такі випадки були епізодичними та здебільшого незначними, то згодом, починаючи з 2010 року, нехтування конституційними приписами з боку окремих державновладних інституцій набуло системного, масового та всеосяжного характеру»². Автор також констатує факт «концентрації надмірних повноважень тодішнім главою держави та його адміністрацією й побудови «жорсткої державновладної вертикалі» в Україні (у тому числі й запровадження системи неофіційних регіональних «представників-наглядачів»)³, «панування кримінально-олігархічного авторитарного політичного режиму»³.

Таким чином, у згаданих умовах конституція, у сукупності з її стабільністю та передбаченими процедурами внесення до неї змін тільки «консервувала» такий режим, не даючи можливості еволюційним шляхом забезпечити розвиток України як конституційної держави. Відтак, виникло питання пріоритету: верховенство Конституції України і її норми щодо процедури внесення змін до неї чи верховенство права і впровадження результатів права народу на опір свавільній владі? Цей приклад демонструє, що в подібних екстраординарних випадках, ситуаціях нееволюційного конституційного розвитку принципи верховенства конституції та верховенства права мирно співіснувати не можуть.

Професор В. Колісник стосовно розглядуваної ситуації зазначив, що «...так зване відновлення дії Конституції України зі змінами 2004, 2011 та 2013 років відбулося в лютому 2014 року у дуже сумнівний спосіб (оскільки при цьому не було дотримано порядку внесення конституційних змін, передбаченого розділом XIII Конституції України)», крім того «Основний Закон України не передбачає таких повноважень парламенту та ще й шляхом одноразового голосування»⁴. Дійсно, з погляду верховенства конституції такі дії парламенту виходять за її межі, проте водночас виникає запитання: чи можливо у ситуації боротьби зі свавіллям, узурпацією влади забезпечити еволюційний конституційний розвиток із дотриманням процедур, передбачених писаним правом (у тому числі конституцією)? На наш погляд, конституція та передбачені нею процедури є лише одним із елементів

¹ Козюбра М. І. Верховенство права і Україна / М. І. Козюбра // Право України. — 2012. — № 1–2. — С. 30–63.

² Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу / В. Колісник // Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 4. — С. 105.

³ Там само.

⁴ Там само. — С. 104.

конституційної системи правління, метою якої є гарантування прав та свобод людини і громадянина, у тому числі — на справедливу та демократичну владу. Якщо ж державна влада, її орган чи посадова особа ігнорують конституційні обмеження, що призводить до обґрунтованої реалізації права народу на опір свавільній владі, у таких випадках пріоритет матиме верховенство права.

Таким чином, відновлення дії окремих положень Конституції України можна розцінювати як дію верховенства права (всупереч верховенству конституції), яка виходячи з доктрини конституціоналізму є можливою як результат боротьби з узурпацією, опору політичної нації свавільній владі та може застосовуватися до відновлення конституційної системи правління, заснованій на волі політичної більшості (народу). Проте слід наголосити, що подібні дії, спрямовані на відновлення конституційного правопорядку, перебудову політичного режиму, не можуть бути багаторазовими та постійними. Крім того, вони завжди пов'язані з підривом авторитету та легітимності конституції, а тому потребують серйозної подальшої роботи щодо їх відновлення. Найкращим варіантом видається прийняття нової конституції спеціально створеним для цього установчим органом (конститувантою) з наступним схваленням на конституційному референдумі.

Бориславская Е. Верховенство конституции или верховенство права: некоторые вопросы возобновления действия отдельных положений Конституции Украины. Статья посвящена анализу правомерности возобновления действия отдельных положений Конституции Украины в 2014 году на основе соотношения принципов верховенства права и верховенства конституции. Сделан вывод, что в условиях эволюционного конституционного развития верховенство конституции является одним из средств обеспечения верховенства права. Наряду с этим обоснован приоритет верховенства права в тех случаях, когда верховенство конституции защищает произвольную власть, предусмотренные конституцией средства борьбы с государственным произволом исчерпаны и политическая нация прибегает к своему праву на сопротивление. В результате сделан вывод о правомерности возобновления действия Конституции Украины в 2014 году.

Ключевые слова: верховенство права, верховенство конституции, возобновление действия Конституции Украины, конституционализм.

Boryslavska O. Supremacy of the Constitution or Rule of Law: Some Issues of the Restoration of Certain Provisions of the Constitution of Ukraine. The article analyzes the legality of the recovery of certain provisions of the Constitution of Ukraine in 2014 on the basis of the ratio of the rule of law and supremacy of the constitution. It is concluded that under the conditions of constitutional evolution supremacy of the Constitution is one of ensuring the rule of law means. At the same time, priority of rule of law is proved when the constitution protects the rule of arbitrary power, constitutional means of struggle against state tyranny are exhausted and political nation resorts to its right of resistance. As a result, the conclusion of the legality of the restoration of the Constitution of Ukraine in 2014 is made.

Key words: rule of law, supremacy of the constitution, restoration of the Constitution of Ukraine, constitutionalism.